

KAPITTEL 10

Hvilken farge har døden? En analyse av Erling Forfang og Annlaug Auestads bildebok: *Noen sier døden er svart* (2006)

Eva Maagerø

Universitetet i Sørøst-Norge

Summary: In this article, the use of colours in the picture book *Noen sier at døden er svart* (*Some say that death is black*) by Erling Forfang and Annlaug Auestad (2006) is analysed. The book is about the young boy Alfred who reflects upon the colour of death after a friend has died. In his reflections, colours play a major role, and with the help of their meaning, he manages to get an understanding of death in a way he can live with. The colours are analysed in a social semiotic framework inspired mainly by Kress and van Leeuwen (2006), Machin (2007) and van Leeuwen (2011). They see colour as a semiotic system with a meaning potential to represent the world around us and in us, to interact with the viewers/readers and to create cohesion in texts. In the analysis, connotations to what colours represent, and the effect they may have on the viewers/readers, is emphasized. Meaning-making by colours is not understood as universal, but is related to a cultural context. Death is a complex topic, especially for young children. This article shows how the cultural meaning of colours is used to grasp and concretize the complex question of death and what follows after death.

Keywords: colour as meaning making, multimodality, picture book, social semiotics

Introduksjon

Døden er et vanskelig tema å ta opp med små barn. At mennesker og dyr dør og blir borte for alltid, er noe av det mest skremmende et lite barn kan tenke seg. Det kan til og med skje at mennesker det lille barnet er sterkt knyttet til, dør: en mor, en far eller et søsken. I bildebøker for små barn har døden tradisjonelt sett ikke vært et hyppig tema, og hvis noen har dødd i fortellingen, har det gjerne vært et dyr som familien er glad i. Dermed ble bildeboka *Farvel, Rune* av Marit Kaldhol og Wenche Øyen,

Sitering av denne artikkelen: Maagerø, E. (2018). Hvilken farge har døden? En analyse av Erling Forfang og Annlaug Auestads bildebok: *Noen sier døden er svart* (2006). I A. Johannessen, N. Askeland, I. B. Jørgensen & J. Ulvestad (Red.), *Døden i livet* (Kap. 10, s. 171-188). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.40.ch10>
Lisens: CC BY-NC 4.0

som kom ut i 1986, et viktig bidrag til å ta opp dette temaet. I boka opplever ei lita jente at bestevennen hennes, Rune, drukner og dør. Rune er et barn, ikke en gammel bestemor eller bestefar som har levd et langt liv. Akkurat dette gjør boka svært sterk, og for mange som var barn på 1980- og 1990-tallet, ble den et av de viktigste litteraturminnene fra skolen. Barnebokforfatteren Maria Parr skriver: «Fyrste gongen vi las «Farvel, Rune» opna det seg noko eg ikkje hadde skjøna var der. (...) Det var før og etter «Farvel, Rune». Før og etter at det fanst noko som heitte å døy.»¹

Etter Kaldhol og Øyens bok har det kommet mange liknende bøker for barn. Nyere skandinaviske bildebøker er kjent for å ta opp problematiske temaer som ensomhet, mobbing, skilsmisse, vold, overgrep, sykdom og død (Ommundsen, 2016). Tilnærmingen til døden gjøres på forskjellige måter av de ulike forfatterne og illustratørene. Her skal bare tre bildebøker nevnes: I Iben Sandemoses *Fiat, farmor og den hvite løven* fra 2014 er det en farfar som dør. Fiat og farmor finner farfar død i en stol. De tror han sover, men når de klyper ham i nesa, og han ikke reagerer, skjønner de at han er død. De gråter og er lei seg, men så husker de på at farfar har sagt at de kan gjerne gråte når han dør, men de må huske å ri på løver også. Derfor steker farmor pannekaker, og de leker med en stor hvit løve. Sandemose kombinerer død og sorg med humor, noe som også andre bildebokforfattere gjør når dette temaet tas opp. I *Annas himmel* fra 2013 forteller Stian Hole gjennom illustrasjoner av blant annet vakre og fantasifulle naturlandskap samt fargerike fugler og dyr historien om Anna, som har mistet moren sin. Anna reiser til himmelen for å besøke moren, som har blitt gartner der, og Anna mener at Gud nok kan trenge litt hjelp med hagen siden han har så mye annet å gjøre. Det er tydelig at Annas måte å forstå morens død på også hjelper pappa over den verste sorgen. Gaute Heivoll og Øyvind Lauvdahl ga i 2008 ut bildeboka *Himmelen bak huset*, som også har blitt filmatisert.² Som i Stian Holes bok dreier det seg om en mamma som er død. Allikevel kommer hun på besøk til Jon hver kveld før han sovner. Det er et nært forhold mellom Jon og pappaen – som begge sørger på hver sin måte og hjelper hverandre i sorgen. Både

1 Barnebokkritikk.no

2 Steffan Strandberg: *Himmelen bak huset* (2011).

illustrasjonene og verbalteksten gjør boka til en poetisk fortelling om det å miste en av sine aller nærmeste.

I dette kapitlet skal det dreie seg om bildeboka *Noen sier at døden er svart* av Erling Forfang og Annlaug Auestad. Den kom ut i 2006 på Wigestrands forlag. Hovedpersonen er Alfred, som filosoferer over døden og hvilke farger den har. Han trekker ofte inn venninna Marie i tankene sine. Broren til Marie, Bjørn, er død, og det er dette Alfred forsøker å komme til rette med i boka. Han tar utgangspunkt i farger for å reflektere over døden. Fargene og konnotasjoner knyttet til dem blir en ressurs for Alfred når han forsøker å fange inn og konkretisere tankene sine om et av de mest komplekse spørsmålene som mennesker har strevd med til alle tider: Hva skjer med oss når vi dør? Boka vil i dette kapitlet bli undersøkt med særlig vekt på farger som meningsskaping og som viktig ressurs for hovedpersonens refleksjoner. Dessuten tas samspillet mellom fargene og illustrasjonene og verbalteksten på oppslagene opp.

Farge som meningsskaping

Analysen vil bygge på et sosiosemiotisk rammeverk. I sosiosemiotikken er man opptatt av meningsskaping i sosiale situasjoner der mennesker møtes og kommuniserer med hverandre. Når mennesker kommuniserer, gjør de det gjennom ulike meningsskapende (eller semiotiske) ressurser som språk, bilder, bevegelse, blikk, gester, lyd, musikk, farger osv. Den britiske lingvisten Michael Halliday (1978) var den som først utviklet dette fagområdet. Han var mest opptatt av verbalspråk som meningsskapende system og har beskrevet språklig meningsskaping på en svært detaljert måte i en rekke utgivelser (se bl.a. Halliday & Matthiessen, 2014). Halliday forklarer et meningsskapende system gjennom tilstedeværelsen av tre metafunksjoner – eller grunnleggende former for mening: den ideasjonelle metafunksjonen (språk kan representere virkeligheten i oss og rundt oss), den mellompersonlige metafunksjonen (språk har ressurser til å realisere interaksjon mellom kommunikasjonspartnerne) og den tekstuelle metafunksjonen (språk har også ressurser til å skape sammenhenger slik at deler kan inngå i større enheter). Alle tre er til stede samtidig i språklig kommunikasjon. Andre

sosialsemiotikere, som Michael O’Toole (1994) og Kress og van Leeuwen (2006), har i sine arbeider vist hvordan Hallidays rammeverk kan utvikles videre innenfor visuell meningsskapning som bilder og tredimensjonale objekter. Kress og van Leeuwen omtaler de tre metafunksjonene som representasjon, interaksjon og komposisjon, og det er disse begrepene som benyttes videre i dette kapitlet.

Analysen av boka *Noen sier døden er svart* er ikke en bred sosialsemiotisk analyse. Bildeboka tematiserer døden gjennom farger, og det er farger som meningsskapning som skal undersøkes. Kress og van Leeuwen (2001; 2006), Machin (2007) og van Leeuwen (2011) har alle vært opptatt av farge som meningsskapende system. De hevder at farge på samme måte som språk og bilder kan representere virkeligheten, interagere med betrakteren og bidra med å skape sammenheng i komposisjonen til en tekst eller et kulturelt objekt, dvs. realisere alle tre metafunksjonene. Kress og van Leeuwen (2006, s. 229) sier: «We think that colour is used metafunctionally, and it is therefore a mode in its own right.» Painter mfl. (2013, s. 35) slutter seg til dette synet i sitt arbeid med bildebøker:

Colour is a visual resource that can serve all three metafunctions. ... In its ideational role, colour is used to represent the appearance of things in the world, with green for grass, yellow for gold sovereigns, white for snow, red for blood, and so on. In its textual role, colour may be used contrastively to highlight or foreground some elements within a composition to make it especially salient to the viewer, or repetitions of a colour may be used cohesively as a kind of visual rhyme to link different parts of a narrative. In its interpersonal role, however, the significance of colour lies in its emotional effect on the viewer.

Farger kan altså representere virkeligheten i oss og rundt gjennom *konnotasjoner*. Vi relaterer en farge i et bilde for eksempel til fargene vi ser i naturen, og til kulturelle objekter og fenomener. Blått kan for eksempel relateres til hav og himmel, men også til det norske flagget og konservative partier, mens rødt kan relateres til kjærlighet, fare, blod og venstreorienterte partier. Lilla forbindes med advent, rødt med jul og gult med påske. Farger kan ifølge Kress og van Leeuwen (2006, s. 229) «be used to denote people, places and things as well as classes of people, places and things, and more general ideas». Dessuten kan de interagere med

betrakteren gjennom *effekten* farger har på mottakeren. Kress og van Leeuwen omtaler fargehandlinger som en parallell til talehandling. På den måten kan farger «gjøre» ting som å gi energi, advare, berolige, harmonisere, forstyrre, imponere osv. I alle slike tilfeller skaper farger sosiale relasjoner. I tillegg kan de skape tekstlig kohesjon ved å binde sammen elementer på en bokside eller internettside, på en reklameplakat eller en bygning eller i et rom.

I boka *The Language of Colour* (2011) tar Theo van Leeuwen opp farger som meningsskaping – både historisk og kulturelt. Han sier at farger kan studeres som et fysisk fenomen som lys og som fargepersepsjon hos mennesker. Han er imidlertid opptatt av «the social science of colour», hvordan et samfunn «(...) uses colour for purposes of expression and communication, whether in art, architecture, fashion, or every days objects», og hvordan farger blir brukt og manipulert «for the expression of feelings, for the communication of ideas, and for social interaction» (van Leeuwen, 2011, s. 1). Når mening knyttes til ulike farger, skjer det i en kulturell kontekst. Historisk var det strenge regler for fargebruk i mange settinger, for eksempel i religiøs sammenheng. Slik er det også på visse områder i dag. For eksempel er farger med på å fortelle om militær rang. I dagens norske samfunn har vi allikevel ikke de samme strenge reglene for fargebruk som tidligere, men det er fremdeles tradisjoner og konvensjoner for hvordan farger skal og kan brukes. Med andre ord – i alle samfunn blir farger tillagt mening. Michel Pastoureau (2008, s. 16) sier: «It is the society that «makes» the colour, that gives it its definition and meanings, that constructs its codes and values, that organizes its customs and determines its stakes.» Tittelen på boka som tas opp i dette kapittelet – *Noen sier døden er svart* – viser nettopp dette. Den indikerer at noen (men ikke alle) sier at døden er svart. Tradisjonelt er dette sorgens og mørkets farge, men siden det bare er noen som sier at døden er svart, så kan kanskje lysere farger også få spille en rolle. Det er dette forfatter og illustratør spiller på i bildeboka.

I analysen nedenfor blir farge som representasjon, altså hvilke konnotasjoner fargene i boka gir, og farge som interaksjon, altså fargenes effekt, tatt opp. Farge som tekstlig kohesjon blir i liten grad berørt, siden dette er mindre aktuelt i denne bildeboka. Underveis blir fargenes samspill med verbalteksten trukket inn. Det er gjennom språket vi får høre om hvilke

refleksjoner Alfred gjør seg om fargenes mening. Illustrasjonenes utforming kommenteres ikke systematisk, men trekkes inn i noen tilfeller. Selv om det her fokuseres på farge som meningsskaping, er det oppslaget som multimodal tekst som møter leseren. Boka består av 14 oppslag (sidene er unummerert). Nedenfor tas forsiden og oppslagene én, to, tre, fire, sju, åtte, ti og fjorten opp.

Farger i bildeboka *Noen sier døden er svart*

Som nevnt ovenfor er farge en viktig meningsskapende ressurs når Forfang og Auestad skal ta opp døden i boka si. Det er gjennom farger de formidler og problematiserer dette temaet. Formuleringen i tittelen gjør at leserne fra første stund forstår at forfatterne har tenkt å sette spørsmålstegn ved det mørke og svarte ved døden. Tittelen er skrevet med hvite bokstaver med rød innramming på bokas forside (se figur 1 nedenfor), og de sterke røde og oransje fargetonene som danner bakgrunnen for tittelen, skaper en tydelig kontrast til det verbalteksten formidler, nemlig døden som svart. Illustrasjonen viser en hest med rytter i fart mot høyre i bildet, en retning som Kress og van Leeuwen (2006) betegner som bevegelse inn i det ukjente – slik døden jo er for oss alle. Her blir rødfargen mørkere, noe som kan understreke det ukjente, men den er fremdeles sterk rød. Det er ifølge van Leeuwen (2011, s. 58) ikke slik at ulike farger har absolutt mening. De har et meningspotensial som blir realisert på ulike måter i ulike kontekster – og med ulike tradisjoner i kulturen. Derfor er ikke rød automatisk kjærlighetens og gledens farge. Heller ikke er den automatisk et tegn på fare. På denne boksiden er den med på å formidle det som kan oppfattes som hovedbudskapet i boka, nemlig at det er ulike måter å oppfatte døden på. Dette understrekes av innsidepermen, som viser linjer med alle regnbuens farger. Slik nyanserer forfatterne temaet døden fra første stund for leserne. Det er like mange måter å oppfatte døden på som det er farger i regnbuen. Selve illustrasjonen er også med på å understreke dette. Skikkelsen på hesten har pannebånd med fjær og noe som kan oppfattes som frynser på overdel og bukse. Dette er attributter som mange lesere vil forbinde med urbefolkningen i Amerika. Slik antyder også forfatter og illustratør at døden oppfattes ulikt i ulike kulturer.

Figur 1: Forsiden til bildeboka *Noen sier at døden er svart*. Gjengitt med tillatelse fra Annlaug Auestad/Wigestrand forlag.

Gjennom boka undersøkes ulike farger på døden gjennom Alfreds refleksjoner og samtalene han har med Maria i tankene sine. Hver farge får ett eller to oppslag, og gjennom verbalspråk og illustrasjoner bruker Alfred dagliglivets erfaringer til å spekulere på hvordan døden kan være.

Svart

Den første fargen som tas opp, er svart, og dette og det neste oppslaget danner et utgangspunkt for refleksjonene til Alfred (se figur 2 nedenfor). Venstre side viser en kiste som senkes ned i jorda i en kjegleformet lysstripe. Den går fra lys mot mørke. Høyre side viser en djevleliknende person med horn og klover og med et dramatisk uttrykk i ansiktet. Til høyre i

bildet går en skikkelse mot det ukjente, og foran skikkelsen er det skrevet INGEN TING med store, utydelige bokstaver ovenfra og ned. Den sorte og grå fargen representerer jord og mangel på lys, og den kommuniserer mørke til leseren. Machin (2007, s. 102) sier at erfaringer med lys og mørke er helt fundamentale: «There is probably no culture that does not have a mass of symbolic meanings and values based on this distinction.» Svart assosieres ofte med død og sorg, og at det å dø er å gå fra lys til mørke. Slik har gjerne svart også spilt en viktig rolle i begravelser. Inntil nylig var det en uskreven regel at folk skulle ha svarte klær i begravelse, og i enkelte samfunn bærer enker svarte klær resten av livet for å markere sorg over ektemannen som har gått bort.

Gjennom ulike toner av grått på oppslaget skapes det også en uro i bildet, noe som understrekes av de dramatiske detaljene i illustrasjonene og de mange strekene som er tegnet inn i bildet. Effekten som fargetonene i samspill med illustrasjonene skaper, er skremmende og foruroligende. Bokas tittel i hvit skrift på venstre side i oppslaget bryter imidlertid med dette dystre budskapet. Den forteller at det jo bare er noen som mener at døden er svart. Ordet «Noen» er skrevet med større bokstaver enn de andre ordene og framhever nettopp at ikke alle tolker døden så skremmende som her. En stiplet linje i en lysere fargetone går fra tittelen og mot den høyre kanten. Den inviterer leseren til å bla om og dermed få alternativer til dette skremmende oppslaget. Dette første oppslaget er utgangspunkt for Alfreds refleksjoner på neste oppslag: «Noen sier at døden er svart. Med svarte menn. Svarte damer. Svarte barn. Svarte klær. Svarte biler. Svarte prester. Svarte natten. Mørk, mørk, mørk! Da er døden ingenting. Alt er borte. Hvis det er sånn, er det ganske trist å dø, tenker Alfred» (oppslag 2). Bjørn, broren til Marie, er død, og kisten ble lagt i mørk jord. Men Alfred slår seg ikke til ro med dette, og spør: «Kanskje døden er rød?» Rød er en varm farge og danner dermed et alternativ til det kalde svarte og grå i oppslaget. Spørsmålet er plassert nederst i høyre hjørne sammen med en liten versjon av hesten med rytteren fra bokas forside. Både illustrasjonen og spørsmålet inviterer leseren til å bla om for å finne ut om døden kan være rød. Slik bidrar rødfargen nederst til komposisjonen i boka. Hver gang leseren blar om, reflekteres det over en ny farge.

Figur 2: Svart (oppslag 1 fra *Noen sier at døden er svart*). Gjengitt med tillatelse fra Annlaug Auestad/Wigestrand forlag.

Rød

På det tredje oppslaget gjentas bildet fra forsiden av boka på høyre side. Samtidig har hesten og rytteren beveget seg inn på oppslaget nederst til venstre og bidrar slik i komposisjonen. Den røde fargen dominerer, og den er mettet uten mange nyanser. Slike mettede farger uttrykker ifølge Machin (2007, s. 102) høy «emotional temperature». Det er flere steder tydelige streker etter pensel og blyant. Slik dannes det ingen naturalistisk bakgrunn for hesten og rytteren, men en tydelig malt flate. Denne måten å framstille farge på går igjen på alle oppslagene ved at hvert av dem delvis er dekket av en farge som tydelig er malt på underlaget. I tillegg er illustrasjonene enkle strektegninger. Derfor har det ikke vært viktig å representere virkeligheten på en naturalistisk måte gjennom fargebruk, maleteknikk og illustrasjoner. Det ser heller ut som måten fargene er representert på, understreker at det dreier seg om tanker, undringer og spørsmål som ikke har klare svar. Den «ujevne» måten å male på og de enkle strektegningene kan også antyde at det ikke bare er Alfreds tanker vi møter i boka, men at det også er hans tegninger; at han i tillegg til å reflektere har tegnet noen av tankene sine.

Alfred knytter fargen rød til glede («Kanskje døden er rød? Og ganske glad og sprø!») og utdyper dette med brannmann, epler, Manchester

United og indianere (som blir beskrevet som «rødhuder» i cowboybladene han leser). Tankene hans om fargen rød er tatt fra erfaringene han har gjort i dagliglivet. Bare i ett tilfelle er det en forbindelse til naturen, nemlig til røde epler. De andre er knyttet til forbindelsen mellom rød og kulturelle fenomener som brannmenn (klær og biler), fotballklubben Manchester United og framstillingen av urbefolkningen i Amerika i cowboyblader for barn. Som vi har sett ovenfor, sier van Leeuwen (2011, s. 59) at vi i slike tilfeller «derive their (dvs. fargenes – min kommentar) meanings from the ideas we associate with them». Alfred assosierer rødt med positive elementer i livet sitt, og denne fargen bidrar dermed til en langt lysere atmosfære enn stemningen fra forrige oppslag. Kress og van Leeuwen (2006, s. 235) sier følgende: «... although «the» meaning of red-in-general, of the abstract signifier «red», cannot be established, the red end of the scale remains associated with warmth, energy, salience, foregrounding ...». Alfred er også klar over at det er flere sider ved rødt, for han tenker på at flere fotballspillere fra Manchester United en gang døde i en flyulykke, og at mange indianere er blitt drept. I samspillet med verbalspråket kommuniserer rødfargen derfor mest positivitet, men også noe forstyrrende gjennom flystyrt og drap.

Figur 3: Rød (oppslag 3 fra *Noen sier at døden er svart*). Gjengitt med tillatelse fra Annlaug Auestad/Wigestrand forlag.

Grønn

Fargen grønn får to oppslag, oppslag 4 og 10. På oppslag 4, som skal kommenteres her, er grønnfargen lys og nærmest gulaktig. Grønn er en farge som i vår kultur forbindes både med noe positivt og noe negativt. Det negative er gjerne knyttet til sjalusi, sykdom og noe usunt, noe for eksempel Edvard Munch har utnyttet i sine bilder. Men grønt er også naturens farge, og den har dermed et stort potensial for å representere noe positivt. Grønt forbindes i verbaltekst og illustrasjon på dette oppslaget med «en sommereng med markblomster». Sommer er den lyse årstiden i vår del av verden, og årstiden er gjerne forbundet med noe positivt i nordisk kultur. I verbalteksten og illustrasjonene blir døden knyttet til det å ligge på ryggen i gresset og se på himmelen. Dette vises også i illustrasjonen der ei jente som vi forbinder med Marie, Alfreds venninne, ligger som i en seng av grønt gress omgitt av sommerfugler og humler (ifølge verbalteksten). På Alfreds T-skjorte står det skrevet SOL, og på oppslagets venstre side er det skrevet «Evig sol» med barnlig løkkeskrift. Disse verbalspråklige tekstene, sammen med den lyse grønnfargen, understreker lyset i oppslaget. I vår kultur sier vi dessuten ofte at håpet er lysegrønt, noe som kan ses i sammenheng med våren og de lyse fargene som representerer det nye i positiv forstand. Slik blir overgangen til døden knyttet til håp og ikke til fortvilelse og mørke. Grønt gress trekkes over på positive erfaringer og følelser Alfred har for sommeren, og skaper en lys og lett atmosfære som står i sterk kontrast til det dystre, første oppslaget i boka. Sommeren gir barn muligheter til lek og aktiviteter, til en følelse av frihet og glede. Har vi gode barndomsminner, kan vi nettopp si «grønn var min barndoms dal». Igjen forbindes grønt med noe positivt. Det skaper også en forbindelse til Bibelens Salmenes bok 23,1–3, der det blant annet står: «Han lar meg ligge i grønne enger» (se dessuten nedenfor i avsnittet om regnbuen). Lyse farger bidrar generelt til en lys og lett stemning ifølge Machin (2007, s. 102). Denne stemningen forbindes videre til slik det kanskje er i himmelen, men igjen kommer noe forstyrrende inn: «Det er kanskje derfor noen tar snarveien?» Alfred utdyper ikke dette, men det ligger under at altfor positive bilder av hvordan det er i himmelen, kan gjøre at noen avslutter livet sitt.

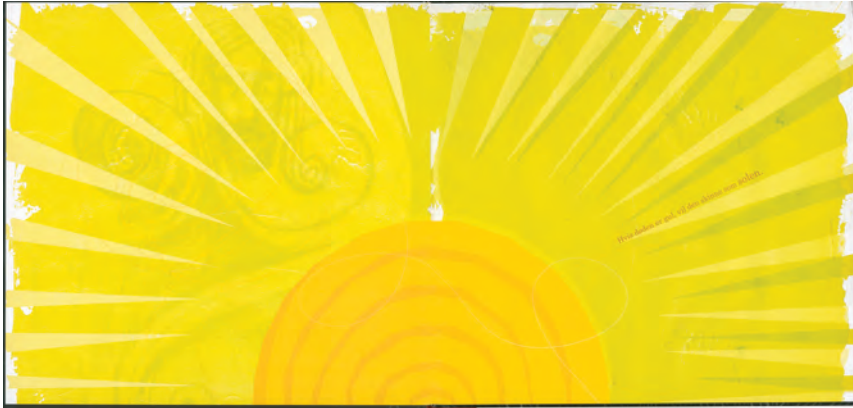

Figur 4: Grønn (oppslag 4 fra *Noen sier at døden er svart*). Gjengitt med tillatelse fra Annlæg Auestad/Wigestrand forlag.

Gul

Gul er fargen på oppslagene 7 og 8. Oppslag 7 skiller seg ut fra de andre oppslagene i boka. Det består av en eneste stor sol som både kan minne om Munchs sol i Universitetets aula i Oslo og slik barn tegner sol. Selve solen er guloransje med oransje sirkler, og strålene som strekker seg ut over begge sidene i oppslaget, er klarere gule med innslag av grønt. Når vi ser på solen, ser den gul ut, og det er en konvensjon å male og tegne solen gul. Fargen gul forbindes også ofte med lys. Ifølge Machin (2007, s. 102) gir gjerne det lyse en atmosfære av klarhet og glede. Gult og oransje er også i den «varme» delen av fargeskalaen (Kress & van Leeuwen, 2006, s. 235), og gult representerer ofte kraft og energi. På en av solstrålene står det: «Hvis døden er gul, vil den skinne som solen» (og solen er framhevet med større font). Inne i solen på høyre side er det tegnet en manns ansikt. Mannen har langt hår og skjegg, og framstillingen minner om slik Jesus ofte er framstilt på bilder. Slik blir solen, den lyse atmosfæren og Jesus knyttet sammen. På neste oppslag reflekterer Alfred videre: «Solen er selve livet. Evig og for alltid. Evig, gul sol.» Han synes det med evighet passer bra, for er man død, så er man død til evig tid. Videre forbinder Alfred gult med påske, med kyllinger og egg og små gule flekker i snøen. Med påsken er det lett å trekke forbindelser til døden, for da er det jo mye død, sier han. Igjen bygger refleksjonene hans på en naturalistisk representasjon, ved at både kyllinger

og eggeplommer er gule, men samtidig har gul fargen en helt spesiell kulturell betydning som påskens farge. Den er ikke knyttet til religiøse påskeritualer, selv om Judas ofte er representert i gule klær. Kirkens farger er fiolett fram til langfredag og hvit fra og med påskeaften. Alfred forbinder også gult med månen, og at noen sier at månen er en gul ost (se verbalteksten). Han sier at månen får det gule lyset sitt fra sola, men samtidig tolker han månen som et stoppested til himmelen, og det er der sola er. Da blir gul fargen noe mer, og den religiøse forestillingen om det gylne og skinnende lyset i himmelen kommer fram, det van Leeuwen i sin bok om farger benevner som «the divine light» (van Leeuwen, 2011, s. 59). Slik blir disse to oppslagene de som kanskje i aller størst grad viser det underliggende kristne budskapet i boka.

Figur 5: Gul (oppslag 7 fra *Noen sier at døden er svart*). Gjengitt med tillatelse fra Annlaug Auestad/Wigestrands forlag.

Rosa

Fargen rosa har bare fått ett oppslag. Den venstre siden har en mørkere farge enn den høyre. Her står verbalteksten, og nederst i hjørnet er det en liten illustrasjon av en gutt med et litt rampete smil. Gutten tolkes som Alfred. Det går en snakkeboble ut fra ham: «Jentefarge» (se figur 6). På den høyre siden er det en tegning av jenta som går igjen i bildeboka, altså Marie. Her er fargen lys og klar rosa, og slik blir rosa hennes farge. Rosa forbindes ofte i vår kultur nettopp med det feminine, og med noe som er søtt og yndig. Veronika Koller (2008, s. 396) sier følgende ut fra en

undersøkelse hun gjorde i Storbritannia om oppfatninger av fargen rosa: «Thus, it (pink – min anmerkning) is, unsurprisingly, connected with femininity and its stereotypical features, such as softness and delicacy, with childhood and innocence as well as with vanity and artificiality.» Å være søt og yndig er derimot egenskaper som de fleste smågutter ikke ønsker å bli forbundet med. Småjenter, derimot, oppdras ofte til å være både søte, yndige og sarte. De ønsker seg rosa klær og leker, og de tegner ofte med rosa fargestifter. Mange små jenter vil dessuten si at rosa er yndlingsfargen deres. Rosa som jentefarge er selvsagt en kulturell konvensjon, og den følges ofte opp av voksne som for eksempel innreder jenterommet med rosa vegger, gardiner osv.

Alfred har ulike tanker om rosa. På den ene siden er han preget av samfunnets oppfatning av fargen: «Alfred synes rosa er jentete. Barbie! sier han og grøsser. Kjoler! Sløyfer! Æsj.» Men samtidig er han glad i Marie, og hun er jo jente med rosa farger. Han assosierer rosa også med solnedgangen, og solnedgangen kan forbindes med å dø. Derfor slår Alfred fast: «Døden er nok rosa. Som en solnedgang.» Refleksjonene til Alfred viser nettopp at en farge som rosa har et stort meningspotensial, og at den også kan, når han tenker etter, forbindes med døden. I likhet med rød befinner rosa seg i den «varme» enden av fargeskalaen, noe som gjør at dette oppslaget gir en varm og positiv effekt. Døden får igjen en mer positiv framstilling enn slik det første oppslaget viste.

Figur 6: Rosa (oppslag 9 fra *Noen sier at døden er svart*). Gjengitt med tillatelse fra Annlug Auestad/Wigestrand forlag.

Regnbuen

Allerede på innsidepermen blir det klart at alle regnbuens farger er viktige i boka, og at døden dermed kan forbindes med mange farger og gjennom disse bli tolket på mange ulike måter. Regnbuen tas opp igjen på det siste oppslaget, oppslag 14 (se figur 7) nedenfor. Den kommer nettopp som en bue inn på nedre del av den venstre siden av oppslaget. På den høyre siden er det den samme illustrasjonen som på forsiden og på de første oppslagene i boka, nemlig av hesten som løper i stor hastighet mot høyre, altså mot det ukjente, med rytteren oppå. Men det er en forskjell i framstillingen. Mens rytteren på forsiden har lukkede øyne og et uttrykksløst ansikt, ser han nå glad ut. Øynene er åpne, og han smiler. Bak ham som en fartsstripe står det «... ses Marie...», skrevet med samme barnlige skrift som tidligere. Bak illustrasjonen er det tegnet inn mange uregelmessige blå streker, og siden blått kan assosieres med luft, er det som om hesten og rytteren svever i luften. Dette understrekes også av den hvite linjen under hesten som markerer at bakken er et stykke under dem. Hesten og rytteren er tegnet med en gyllen strek og er ellers hvit. Dette er helt andre farger enn tidligere. Det hvite spiller sammen med det blå og understreker det luftige, og den gylne streken fanger opp fargen fra sollyset tidligere i boka. Bakgrunnen er beige, og den blir lysere på høyre side, der hesten og rytteren er tegnet inn. Regnbuens farger samt fargene hvit, lys beige og gyllen gir et lyst, positivt og svært annerledes bilde av døden enn i det første oppslaget. Kanskje er det ikke bare mørke som omgir døden, men også noe lyst, en fortsettelse på den andre siden. Dette er som sagt bokas hovedbudskap, og det kommer tydelig fram på dette siste oppslaget.

Teksten på høyre side av oppslaget understøtter dette budskapet. Den formidler tydeligere troen på et liv etter døden enn det tekstene på de andre oppslagene gjør, og den står som et resultat, en slags konklusjon, fra Alfreds side etter alle refleksjonene han har gjort på de andre oppslagene: «Han (dvs. Bjørn, Maries bror, som døde – min kommentar) rir til et annet sted, et sted der alt er annerledes enn det vi er vant med. (...) På en grønn eng, kanskje. Med en regnbue til port! Et sted det ikke går an å dø fra. Til livet etter døden.» Slik blir det mulig for barnet Alfred å takle at Bjørn ikke er mer. Han har ridd til et annet sted, og han har det bra. Fargene er viktige for å få fram dette budskapet. Den stadig lysere

bakgrunnen ut mot høyre side i oppslaget og de lyse fargene på rytter og hest formidler denne atmosfæren på en effektfull måte. Regnbuen tolkes inn i dette som porten inn til det andre stedet. Det snakkes ikke om himmel her og ikke om Gud, men bibelassosiasjonene er tydelige. «Grønn eng» gir, som vi også har sett ovenfor, assosiasjoner til Salmenes bok 23, 1–3, der det står: «Herren er min hyrde, jeg mangler ingen ting. Han lar meg ligge i grønne enger.» Regnbue som port gir assosiasjoner til de tolv perleportene i Johannes, åpenbaring 21,21 som inngangen til himmelen.

Men teksten gir også en annen konklusjon. Alfred reflekterer: «Marie sier av og til at broren er en død indianer. Indianeren Sovende Bjørn. Og Sovende Bjørn rir på en hvit hest. Inn i solnedgangen. Inn i evighe-ten.» Slik blir Bjørn til rytteren på hesten, og vi forstår at refleksjonene til Alfred har utgangspunkt i et forsøk på å komme til rette med det ufattelige i at et barn som han og Marie er død. Fargene, med deres meningspotensial, blir hjelpemidler for Alfred i denne prosessen.

Figur 7: Regnbuen (oppslag 14 fra *Noen sier at døden er svart*). Gjengitt med tillatelse fra Annlaug Auestad/Wigestrand forlag.

Oppsummering

I bildeboka *Noen sier at døden er svart* er fargers meningspotensial viktig. Gjennom refleksjoner knytter Alfred forbindelser mellom døden og ulike farger. Fargene representerer egenskaper ved naturen (røde epler, grønne enger, gul sol, gul måne, rosa solnedgang, m.m.) samt ting og fenomener i

verden rundt ham (rødt for Manchester United, grønt for håpet, rosa for jenter, m.m.). Fargene hjelper ham å komme til rette med at broren til Marie, Bjørn, er død. Alfred forbinder begravelsen der kista senkes ned i jorda og går fra lys til mørke, med noe skremmende, men ved hjelp av andre farger og fargene i regnbuen kan han konkludere med at Bjørn rir inn i solnedgangen til evigheten, og at det allikevel er det lyse som omgir ham. I interaksjonen med leseren gir de ulike fargene svært ulike atmosfære. Effekten av fargebruken går fra det dystre og mørke til lys og harmoni. Alfreds refleksjoner utnytter meningspotensialet til fargene. Eller som van Leeuwen (2011, s. 58) sier: «It is important to emphasize that colours have meaning *potentials* (or metaphor potentials) rather than specific meanings, and that these meaning potentials will only be narrowed down, made more specific, in specific cultural and situational contexts.» Det er dette Alfred gjør når han i sin kontekst og ut fra sin forestillingsverden ser hvordan farger kan skape mening for ham. Men Alfreds tanker om fargene er ikke bare private. Vi kjenner dem igjen fra hvordan vi skaper mening med farger i vår kultur. Dermed er det lett for barnelesere og andre lesere å følge Alfreds fargeassosiasjoner og den stemningen og atmosfæren som Painter mfl. sier at farger skaper (se ovenfor).

I nyere bildebøker for barn der døden er tema, kan døden være framstilt konkret og direkte, slik som for eksempel i *Farvel, Rune* (se innledningen), men både i denne boka og i de andre bøkene som er nevnt innledningsvis, er det også typisk at døden er forbundet med en lysere stemning, en stemning av håp. Forfatterne og illustratørene får fram den lyse stemningen på ulike måter. Iben Sandemose bruker, som nevnt tidligere, humor i sin framstilling, mens både Stian Hole og Gaute Heivoll og Øyvind Lauvdahl bruker drømmeaktige bilder om enn på svært forskjellige måter. I Forfang og Auestads bok er det fargene og deres meningspotensial som utnyttes for å skape håp. Forfang og Auestads bok skiller seg dessuten ut fra de tre andre ved at perspektiver er lagt fullt og helt til barnet og barnets refleksjoner om døden og det som kommer etterpå. Det finnes ingen voksne bipersoner som barnet samhandler med. Slik blir fargenes betydning og meningsskaping knyttet til barnets verden. Fargene blir en semiotisk ressurs for barnet til å «ordne opp» i en kaotisk verden forbundet med vennen Bjørns død.

Hensikten med dette kapittelet har vært å se nærmere på hvordan farger blir viktige i meningsskapingen om døden i bildeboka *Noen sier*

at døden er svart, og hvordan de blir en ressurs i et barns refleksjoner om noe så abstrakt og kompleks som det som måtte komme etter døden. Hensikten har også vært å si noe mer generelt om farger som semiotisk system. Farger er ofte bare der; vi ser verden rundt oss i farger hele tiden, men de har mening. De er med på å representere verden rundt oss og i oss, og de interagerer med oss ved å bidra til stemning og atmosfære.

Referanser

- Forfang, Erling, & Auestad, Annlaug (2006). *Noen sier at døden er svart*. Stavanger: Wigestrands Forlag.
- Halliday, Michael A. K. (1978). *Language as Social Semiotics: the Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- Halliday, Michael A. K., & Matthiessen, Christian M. I. M. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar. 4th Edition*. London: Routledge.
- Heivoll, Gaute, & Lauvdahl, Øyvind (2008). *Himmelen bak huset*. Oslo: Damm.
- Hole, Stian (2013). *Annas himmel*. Oslo: Cappelen Damm.
- Kaldhol, Marit, & Øyen, Wenche (1986). *Farvel, Rune*. Oslo: Samlaget.
- Koller, Veronika (2008). «Not just a colour»: Pink as gender and sexuality marker in visual communication. *Visual Communication* 7, 395–423. <https://doi.org/10.1177/1470357208096209>
- Kress, Gunther, & van Leeuwen, Theo (2001). *Multimodal Discourse. The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Bloomsbury Academic.
- Kress, Gunther, & van Leeuwen, Theo (2006). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Machin, David (2007). *Introduction to Multimodal Analysis*. London: Bloomsbury Academic.
- Ommundsen, Åse Marie (2016). Billedbøger mellem læsere. Kontroversielle billedbøger i Norge og Danmark. *Passage*. Vol. 75, 29–48. <https://doi.org/10.7146/pas.v31i75.24164>
- O'Toole, Michael (1994). *The Language of Displayed Art*. London: Leicester University Press.
- Painter, Clare, Martin, Jim R., & Unsworth, Len (2013). *Reading Visual Narratives. Image Analysis of Children's Picture Books*. London: Routledge.
- Pastoureau, Michel (2008). *Black – The History of a Colour*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Sandemose, Iben (2014). *Fiat, farmor og den hvite løven*. Oslo: Cappelen.
- van Leeuwen, Theo (2011). *The Language of Colour. An Introduction*. London: Routledge.